

Žarko Španiček, Narodno graditeljstvo Slavonije i Baranje, Privlačica, Vinkovci 1995., 140 str.

U recentnoj hrvatskoj etnologiji itekako se osjeća manjak tematskih sintetičkih pregle-da. Stoga raduje pojava knjige Ž. Španičeka, kojom se taj nedostatak donekle ublažuje, barem za temu narodnog graditeljstva u pro-storu istočne Hrvatske. U knjizi je riječ o

zgradama seoskih naselja Slavonije i Baranje, namijenjenima potrebama seoskoga stanovništva. Razumije se, na prvom je mjestu potreba prebivanja, pa autor obavještava o stambenim objektima, motreći ih u širokom rasponu od različito uobličениh kuća, preko privremenih skloništa i umjetnih špilja, do pomoćnih stambenih zgrada poput *kijera, kućara*. Uz vanjski izgled predočeno je i njihovo unutrašnje uređenje. Funkcioniranje svakidašnjeg života kao i gospodarske djelatnosti, u prvom redu poljodjeljstva, može se razabrati iz opisa raznovrsnih objekata i uređaja, bilo na okućnici, bilo izvan nje. To su razna spremišta poput hambara, *čardaka*, štagljeva; tehnički uređaji i proizvodni pogoni kao što su krušne peći, *pušnice*, mlinovi; objekti udaljeni od naselja - *stanovi, salaši*. Osim prebivališnih i gospodarskih potreba materijaliziranih arhitekturom, autora su zanimale i duhovne potrebe pučanstva, pa čitatelju pruža uvid u sakralno graditeljstvo: crkve, zvonare, poklonce i raspela, što su bila redovnom sastavnicom seskoga građevnog fonda.

Osnovno je autorovo polazište utemeljeno u poimanju graditeljstva kao sintetičke pojave tradicijske kulture, u kojoj se isprepliću materijalni, duhovni i društveni izražaji. Tako definiranome predmetu nije mogao pristupiti kao statičkome fenomenu, nego ga promatra dinamički, u procesu. Na temelju dostupnih izvora pratio je razvoj od prve polovice 18. st., tj. razdoblja u kojem je rečeno područje oslobođeno od Osmanlija, do sredine 20. st., vremena u kojem se tradicijsko seosko graditeljsko umijeće uvelike napušta. Pregled recentnog stanja dobrim je dijelom utemeljen u vlastitim terenskim istraživanjima, pri čemu je Španiček zapazio bezbroj pojava iz svakidašnje seoske rutine. Time je i bio u prilici da zorno argumentira pristup arhitekturi, koja za etnologa nije primarno kategorija tehničkoga ostvarenja, nego humanizirani prostor namijenjen raznim životnim očitovanjima.

Kao podlogu za znanstveno proučavanje prikupljenih podataka pisac je izradio tipologiju objekata, primjenjujući nekoliko kriterija. Pri sistematizaciji kuća prikladnim se pokazalo mjerilo prostorne organizacije zgrada, dok je za razvrstavanje ostalih objekata kriterij bio opći građevni oblik. U potonjem podijelio je zgrade po vrstama na temelju njihove namjene, pa je funkcionalna razdioba bila uvjetom tipologiji, provedenoj na stranicama ove knjige.

Rad Žarka Španičeka prvi je cjeloviti pregled narodnoga graditeljstva za razmjerno veliko područje istočne Hrvatske. Tipološki svrstanoj građi određena je i njezina prostorna i vremenska protežnost. Materijalom koji donosi ispravljaju se neke stare zablude i otvaraju neki novi pogledi. Primjerice, opovrgava se prilično uvriježeni stereotip o jedinstvenom obliku istočno-hrvatskih kuća. Pisac je, baš naprotiv, pokazao njihovu oblikovnu raznolikost. Pojašnjava je, među ostalim, i kao posljedicu kreativnoga čina pučkog graditelja, koji je doduše slijedio opće odrednice tradicijske baštine, ali je uvijek dodavao i pojedinačna rješenja. Stoga je i razvoj, obilježen postupnošću, bez naglih skokova i diskontinuiteta, doveo do - kako kaže autor -

- *jedinstva različitosti*.

Rukopis Španičekove knjige nastajao je tijekom 1991. i 1992., pa je pisac bio i svjedokom ratnih razaranja mnogih od spomenutih objekata i naselja. To ga je ponukalo da u epilogu upozori na načela što bi ih valjalo poštivati te na putove koje bi trebalo slijediti pri budućoj obnovi. Trijezno rasuđujući, zalaže se za pronalaženje prave mjere između slijepog oponašanja tradicijske forme s jedne strane, te njezinoga posve apstraktnog primjenjivanja s druge. Poštivanje traga tradicijskih oblika, uz nastojanje da se postigne spoj funkcionalnog i estetskog, trebala bi biti misao-vodilja te delikatne i obvezujuće zadaće - preporuka je pisca.

Tematski solidno obrađena te dobro napisana, knjiga je opremljena tabelarnim pregledima, fotografijama (162 crnobijele i 4 u boji), te sažetkom na engleskom.

Aleksandra MURAJ

Prije više od četvrt stoljeća Slavko Kremenšek je počeo ostvarivati projekt kompleksnoga etnološkoga istraživanja načina života Slovenaca u 20. stoljeću. Na temelju njegove polazne koncepcije o "načinu života" istražen je velik broj slovenskih sredina i napisane su odgovarajuće monografije. Na projektu su se izmjenjivale generacije studenata etnologije, pa je svaka generacija ponešto dodavala i ponešto oduzimala prvobitnoj koncepciji, kako to uostalom uvijek biva u znanosti i u životu.

O samoj koncepciji "načina života" kao središnjoj kategoriji etnološkoga istraživanja moglo bi se raspravljati. Moja joj je stara zamjerka bila to što je ostavljala po strani mnogo od onoga što je nekadašnje etnologija nazivala duhovnom kulturom, poput folkloru. A jedva da je u njoj bilo naznaka modernih etnoloških okupacija poput struktura ili simbola ili interpretacije. No o projektima ipak sudimo po rezultatima, a oni bijahu brojni i raznovrsni.

Najnoviji rezultat tog početnog impulsa je monografija o jednoj plemićkoj obitelji iz Slovenije, kakvih je sve do drugog svjetskog rata bilo više. One su davale pečat životu, osobito životu slovenskoga sela, a nestale su sa svim promjenama i političkim pritiscima nakon 1945.

Taj minuli, doslovce razrušeni svijet, jer razrušen je grad Hmeljnik, ali i obitelj, istražila je Bernarda Potočnik i podastrla nam prvo etnološko istraživanje aristokratske sredine u ovom dijelu Europe. Uspomene o proslavi srebnoga pira poslužile su joj da rekonstruira obiteljsko stablo. Potanko je opisala grad, njegovu arhitekturu, kulturu stanovanja i sudbinu grada. Osobna sjećanja članova obitelji na predratni život pomogla su joj da prikaže to vrijeme, obiteljske odnose u njemu i aristokratsku civilizaciju. Ono što je tako često nedostajalo u prijašnjim etnološkim istraživanjima, tj. individualni doživljaj i doprinos kulturi što je etnolozi istražuju, autorica je otkrila uz pomoć pisama i razgovora. Tako je prvobitnu koncepciju "načina života" obogatila sposobnošću prikazivanja pojedinaca, njihove sudbine, njihovih želja, ostvarenja i razočaranja. Treba reći i to da se osim autobiografskim pripovijedanjem sudionika, njihovim pismima te dnevničkim zabilješkama, služila i objavljenom historijskom gralom.

Šteta što je ova knjižica tako tanka, pomislila sam nakon što sam je sa zadovoljstvom pročitala. Kad se danas na svim stranama propitujemo o etnološkoj paradigmi, skloni smo nijekati stare koncepcije u korist novih koje nam se čine bolje. Mislim da je Bernarda Potočnik postupila mnogo mudrije. Svoj je pristup i prosede sagradila u suživotu "starih" i "novih" etnoloških pristupa i metoda. Njezin je rad zacijelo doprinos poznavanju kulture "na slovenskem ozemlju".

Dunja RIHTMAN-AUGUŠTIN

Bernarda Potočnik, Hmelj-nik,
Način življenja plemiške družine
Wambolt von Umstadt med pr-vo
in drugo svetovno vojno, Slo-
vensko etnološko društvo,
Ljubljana 1994., 142 str.